

ja toimittajista kuin itse taiteensosiologian tilanteesta. Erkki Sevänen mainitsee teoksen metodologisissa jälkisanoina, miten taiteen tutkimus on vain vitkallisesti kyennyt irtautumaan erilaisista autonomiateorioista. Sosiologiset, sosiaalihilatorilliset ja viestintäteoreettiset näkökulmat ovat taiteen tutkimuksessa olleet pitkään näiltä tieteenaloilta taiteen ongelmien pariin kulkeutuneiden muokalaisten, ei varsinaisten taiteen tutkijain intressissä.

Taiteensosiologia on tällä haavaa samanlaisessa tilanteessa "tieteiden tienristeyksenä", millä tiedotustutkimusta luonnehdittiin 1950-luvulla. Nähtäväksi jää, kehittykö klassisen tradition murtumisen jälkeen yhä diffuusimmaksi muuttuneesta taiteensosiologiasta joskus teoreettisesti ja metodologisesti nykyistä yhtenäisempiä suuntauksia tai koulukuntia. Samalla voi kysyä, onko sellainen suuntaus edes tarpeen. Ehkä nykyinen moniaineinen ja -ilmeinen tilanne on taiteensosiologialle hedelmällisin.

Artikkelikokoelma on nähtävästi laadittu yliopistojen aine- tai jo perusopintojenkin tarpeisiin. Kattavaa suomenkielistä esittelyä taiteensosiologian tärkeimmistä edustajista ei aiemmin ole ollut käytettävissä. Siinä mielessä teoksen ilmestyminen on pienoinen kulttuuriteko.

Koko 1980-luvun keskustelut huomioon ottaen meillä on esitelty poikkeuksellisen kattava määrä teoreetikkoja ja heidän ajatuksiaan. Entistä enemmän pitäisi olla edellytyksiä tölle, joissa suurten nimien antamat virikkeet on sulautettu luovasti osaksi omaa, konkreettista tutkimusta. Ehkäpä näemme sellaisia entistä enemmän.

Voitto Ruuhonen

Sankarin tuhannet kasvot

CAMPBELL, Joseph. Sankarin tuhannet kasvot. Engl. The Hero With Thousand Faces, 1949. Käänt. Hannes Virrankoski. Otava 1990. 386 s.

Campbellin kirja edustaa psykoanalyttisesti virittynyttä vertailevan mytologian tutkimusta. Se ansaitsee tulla huomioduksi tämän lehden palstoilla sikäli, että populaarikulttuuri on niin usein nähty "nykyajan folkloreksi" tai "moderniksi mytologiaksi". Erityisesti seikkailusarjakuvia ja supersankareita käsitellessä tutkimuksissa on vuosien varrella ahkerasti viitattu Campbellin teokseen. Esi-

merkiksi Wermken toimittamassa kirjassa *Comics und Religion* (1976) innostus psykoanalyysiin ja myyttinäkökulmaan on suuri. Myös teoksessa *Tegneserier. En ekspansjons historie* (1974) ja Petersonin kirjassa *Seriealbum på myternas marknad* (1984) sovelletaan tämäntyyppistä lähestymistapaa sarjakuviin.

"Maailman myytit näyttävät sisältävän loputtoman määrän tapahtumia ja tapahtumapaikkoja mutta tarjoavat lopulta vain harvoja vastauksia elämän arvoitukseen" kerrotaan kirjan takakannessa. Esipuheessa Campbell toteaa, että kirjan "tarkoituksena on paljastaa joitakin niistä totuuksista, jotka meille on esitetty uskonnolliseen ja mytologiseen hahmoon verhottuina". Tämä tapahtuu oppimalla myyttien käyttämä vertauskuvallinen kieli: "... ensin on opittava symbolien kieli, enkä tämän salaisuuden avaimeksi tiedä parempaa nykyaikaista välinettä kuin psykoanalyysi." Campbell soveltaa lähinnä psykonalyysin jungilaista suuntausta. Toisena tutkimuksen vaiheena "kootaan suuri joukko myyttejä ja kansantarinoita joka puolelta maailmaa ja annetaan symbolien puhua puolestaan. Niiden keskinäiset vastaavuudet ilmenevät heti. Näistä muodostuu laaja, hämmästyttävän vakaa ja samanlaisena pysyvä esitys perustotuksista, joiden varassa ihmisen on elänyt halki vuosituhansien".

Vertailevaa mytologian tutkimusta liki 40 vuotta opettaneen Campbellin tarkoituksena on siis etsiä yleisimpiä rakenteita ihmiskunnan kertomusaineesta. "Ehkä väitetään, että olen esittäessäni vastaavuuksia jättänyt huomiota erilaisten itäisten, läntisten, nykyaikaisten, muinaisai-kaisten ja alkukantaisten traditioiden eroavuuksia. Samaa voitaisiin kuitenkin väittää mistä tahansa anatomiaa koskevasta kirjasta tai taulukosta, jossa rotujen erilaiset fysiologiset ominaisuudet on jätetty huomiotta, jotta saataisiin yleiskuva ihmisruumiin rakenteesta ylipäänsä. Tietenkin ihmiskunnan lukuisat mytologiat ja uskonnot poikkeavat toisistaan, mutta tämä kirja kuvaa samankaltaisuuksia..." (s. 8).

Campbell vyöryttää lukijan silmien eteen valtavan määrän myyttejä eri puolilta maailmaa, löytäen niistä samankaltaisia rakenteita. Campbell ei viittaa kertaakaan samoihin aikoihin (1947) tieteellistä tuotantoaan aloitelleeseen Lévi-Straussiin, joka tosin tulikin maailmankuuluksi vasta 1955. Myöskään Vladimir Proppiin ei viitata lainkaan. Lévi-Straussin ja Proppin menetelmänä oli Campbellin tapaan universaalien myyttirakenteiden etsiminen laajoista kansantarinoiden aineistoista.

Sankaritarinoita on loputtomasti ja sankarilla voi olla tuhannet eri kasvot, mutta tämän "näennäisen" paljouden alta Campbell löytää yhden ja saman perusrakenteen, monomyytin. Sana "monomyytti" tulee James Joycen teoksesta *Finnegans Wake*. Campbell tiivistää monomyytin

sisällön seuraavasti: "Mytologisen sankarin seikkailu noudattaa säännönmukaisesti siirtymäriteissä esiintyvää ERO — INITIAATIO — PALUU -kaavaa laajennettuna. Kaavaa voidaan sanoa monomyytin ytimeksi" (s. 41). Vladimir Proppin *Kansansadun morfologian* (1928, engl. vasta 1958) mieleentuovalta tavalla Campbell näkee päävaiheista ensimmäisenä eron tai lähdön, joka alkaa "kutulla seikkailuun". Initiaatioon liittyvät puolestaan päähenkilön koetukset ja voitot (Proppilla taistelu, voitto; Greimas puhuu pääkokeesta). Päävaiheista viimeisin on paluu ja liittyminen yhteisöön (Proppilla: häät).

Initiaatio on eräs tapaus siirtymäriteitä joille "ovat tunnusomaisia viralliset ja tavalliset hyvin ankarat irtautumisenmenot, jotka irrottavat mielen jyrkästi taakse jääneen vaiheen asenteista, taipumuksista ja elämänmalleista" (s. 26). Eristyskauden jälkeen initioitu palaa yhteisöön uudetsytyntyneenä toiseen sosiaaliseen statukseen. Esimerkiksi ympärileikkauriitti irrottaa murrosikäisen pojan äidistään ja johdattaa hänet miesten yhteisöön. Lauri Honko kuvaa yhteisöä, jossa initioimattoman pojan "siemen on pelkkää vettä" ja vasta initiaation jälkeen miestä pidetään lapsen mahdollisena siittäjänä.

...

Campbellin myyttiteoreettisen lähestymistavan oikeutusta voidaan tietysti kyseenalaistaa monin tavoin. Campbell esimerkiksi toteaa, että on opeteltava symbolien, vertauskuvien kieli. Tämä implikoi, että merkeillä Campbellin mukaan olisi universaali kiinteä merkitys. Näin voitaisiin laatia unikirjan tapaisia sanakirjoja, joissa symboleille osoitetaan ekvivalentti "selväkielinen" vastine. Kuitenkin symbolit lienevät paljolti konventionaalisia ja kulttuurista riippuvia. Lisäksi Derridan jälkeen on yhä selvemmin alettu tiedostaa, että merkeillä ei ole laisinkaan "fiksattua merkitystä", kiinteää semantiikkaa, vaan merkien merkitys on radikaalisti käyttövastava, tekstistä ja kontekstista riippuvaista.

Esimerkiksi kirkko, kotiäidiksi jääminen, isänmaallisuus jne. voivat Suomen nykyisessä kontekstissa olla patavanhoillisia ilmiöitä, mutta Viron kontekstissa näiden merkitys voi olla täysin päinvastainen. Ja kaikki tietävät että "sika" ei symboloi Suomessa kovin mairittelevia asioita; sen sijaan Cookinsaarella sika on suvun sisäisen ja sukujen välisen vastavuoroisen vaihdon väline, jota vailla oleva ei voi täyttää sosiaalisen elämän velvoituksia. Sika symboloi siellä kaikkein arvokkaimpina pidettyjä asioita. Vaikea on siis sanoa mitä unen tai myytin sika kulloinkin tarkoittaa.

Myyttiteoreettinen lähestymistapa on ongelmallinen myös sikäli, että se abstrahoituu niin voimakkaasti kertomusaineesta. Jos etsitään universaalia samankaltaisuutta, niin menetetään herkyys tutkia kulttuurien ja aika-

kausien omaa erikoislaatua. Yhteiskuntatieteellisesti ei ole kovinkaan mielenkiintoista kuulla, että esim. Tarzan-sarjakuva noudattaa ikäikaista myyttistä kaavaa. Sen sijaan on mielenkiintoista tutkia vanhempien ja nuorempien populaaritekstien eroja, tai vanhempien ja tuorempien Tarzaneiden (1912-1991) eroja. Miten mieheyden, naiseuden, hyvän, pahan, oikean, väärän, rodun, luonnon, Afrikan jne. representaatio on vuosikymmenien kuluessa muuttunut? Representaatiotapojen muutokset kertovat muutoksista yhteiskunnassa. Myyttiteoreettisella näkemyksellä "ei mitään uutta auringon alla" on myös poliittisesti konservatiivista merkitystä.

Edellistä voi verrata siihen, että me eurooppalaiset näemme kaikki kiinalaiset samannäköisinä. Me näemme vain abstraktit yleispiirteet, emmekä ole herkkiä yksilöllisille eroille. Kuitenkin kiinalaisten itsensä elämässä juuri meiltä huomaamatta jäävät pienet erot ovat kaikkein merkityksellisimpiä eroja ja heille sen sijaan yleinen "kiinalaisennäköisyys" on normaalisti asia jota ei merkityksellisteta.

...

Universaalien merkitysrakenteiden olemassaolosta on kyllä syytä vakavasti keskustella ja erityisen tärkeää on tutkia miten universaaliutta perustellaan. Universaaleja voidaan perustella suoraan vanhalla metafysiikalla ajattomista, ikuisista ideoista. Kaikilla ihmisillä toimivat samat käsitteelliset perusrakenteet, jotka vain "pukeutuvat" erilaisiin asuihin ja saavat eri nimiä. Voidaan myös vedota aivojen biologiseen rakenteeseen ja todeta, että myyteissä ilmenevä ajattelu perustuu lajin geneettiseen perimään.

Voidaan kysyä miten ymmärtäminen on mahdollista? Mutta voidaan kysyä myös miten yhteisymmärrys ja kommunikaatio on mahdollista? Yhteisymmärrys ja kommunikaation mahdollisuus perustuvat siihen, että osapuolilla täytyy olla jotakin yhteistä, jaettua. Täysin yhteismitattomat oliot eivät voi laisinkaan käsittää toisiaan. Kuitenkin jopa kaukaisimpienkin kulttuurien jäsenet voivat viestiä toisilleen ainakin joitakin "yksinkertaisia" asioita.

Ludwig Wittgenstein näkee, että kommunikaation mahdollisuuden takaa viestijöiden elämänmuodon samankaltaisuus. Elämänmuodon riittävä samankaltaisuus takaa, että viestijöillä riittävässä määrin yhteneväinen semantiikka, käsitys maailmasta. Esimerkiksi suomalainen voi varsin helposti tulla toimeen islantilaisessa valintamyymälässä, koska siellä noudatetaan suurin piirtein samanlaista praksista, so. elämänmuotoa kuin suomalaisessakin myymälässä. Islantilainen ja suomalainen ovat suurin piirtein yksimielisiä mitä valintamyymälässä tehdään (lattialle ei leiriydytä syömään kaupan tuotteita, tavaroita ei viedä pois maksamatta jne.).

Peter Winch jatkaa samalla linjalla artikkelissaan "Un-

derstanding a Primitive Society” ja toteaa, että ihmiselämää universaalisti luonnehtivia tekijöitä ovat syntymä, sukupuolisuus ja kuolema. Esimerkiksi syntymä asettaa ihmisen elossasäilymisen imperatiivin eteen ja pakottaa hänet ravinnonhankkimiseen yms. instrumentaaliseen toimintaan. Nämä yhteiset perustekijät takaavat kaikkein yleisimmässä piirteisään yhteneväisen elämänmuodon ja siten yhteisen semantiikan alueen, jolla yhteisymmärrys on mahdollista.

Martin Heidegger ei käyttänyt sanaa ”elämänmuoto”, vaan hän puhuisi ”tavastamme olla maailmassa”. Olemme kaikki heitettyjä maailmaan tiettyjen raja-arvojen puitteissa samalla tapaa ja kohtaamme maailman tiettyssä määrin samalla tapaa. Koska kohtaamme maailman samalla tavoin, se myös ilmenee tai konstituoituu meille kaikille jotensakin samankaltaisena. Tai sanokaamme, että samankaltainen kohtaaminen antaa edellytykset tai reuna-ehdot merkityksellistä maailmaa jossain määrin samankaltaisena.

Maurice Merleau-Ponty puolestaan jatkaa Heideggerin kehittelyä, mutta hävittää rippeetkin kartesiolaisesta mind-body -dualismista ja näkee ihmisen ennen muuta kehollisena subjektina. Kaikilla ihmisillä on pääpiirteisään samanlainen keho ja maailma konstituoituu joksikin juuri kehollisesti sitä kohdattaessa. Kehollinen kohtaaminen (perspektiivinen näkeminen, kuuleminen, tunteminen, liikkuminen, syöminen jne.) tuottavat prereflektiivisen ymmärryksen (ja ns. esiobjektiivisen maailman), joka toimii perustana ja edellytyksenä kulttuurisidonnaiselle varsinaiselle ymmärrykselle.

Näin on tultu siihen, että ihmisten elämänmuodon tai maailmassaolon tavan samankaltaisuuden takeena onkin samankaltainen keho. Kehon samankaltaisuus asettaa ihmiset vastatusten samanlaisten ehtojen ja edellytysten kanssa, ja mahdollistaa yhteisen perustan semantiikalle ja kommunikaatiolle.

Eräässä myöhemmässä työssään (*The Historical Development of Mythology*, 1960) Campbell viittaa siihen, että myyttejä strukturoiva periaate on ihmiskehon biologia. ”Onko psyyke historian funktio vaiko päinvastoin? (...) Jälkimmäisessä tapauksessa olemme oikeutettuja väittämään, että ainakin jotkin ihmiskunnan perustamien ihmisten ja uskontojen arkkityypit eivät ole johdettavissa ajallisen inhimillisen kokemuksen lähteistä, vaan ne johtuvat jostakin historiaa edeltävästä periaateista — tai jopa historian aiheuttajasta: nimittäin ihmiskehon biologian toiminnoista”.

Vaikka Campbell siis perustelee arkkityyppejä ihmiskeholla, hän tekee sen tyyppillisellä metafysisellä tavalla puhuen ajan ja paikan takaisista (ikuisista) rakenteista. Ihmiskehon biologia on strukturi, joka on ajan ja koke-

muksen ulkopuolella oleva historiaa edeltävä periaate. Arkkityypit seuraavat kausaalisesti ja välttämättömästi ihmisen biologisesta ohjelmoinnista. Merleau-Pontyn ja Heideggerin perustelu on aivan toisenlainen. Kehon on maailmassa olemisen tapamme perustana ja sellaisena se ei ole kokemuksen ulkopuolinen asia, vaan kokemusta tuottava tekijä. Koska ihmislajin jäsenillä on pääpiirteisään samankaltainen keho, kaikille elämänmuodoille on olemassa samankaltaisia edellytyksiä ja reunaehtoja. Näistä reunaehdoista ei välttämättömästi seuraa tietynlaisia kulttuuria, tiettyjä myyttejä ja arkkityyppejä, vaan on pikemminkin todennäköisyyden asia, että ihmiset eri puolilla maailmaa ”löytävät maailmansa” jossain määrin samankaltaisena. Tästä johtuen elämänmuodot ja myytit ainakin jollain yleisyyden tasolla voivat muistuttaa toisiaan.

Erkki Karvonen

Kunnialliset huijarit

RANDSTRÖM, Stefan. Ärliga bedragare. En bok om exceptionella journalistiska metoder. Meddelanden från Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet. Nr 20. Helsingfors 1991. 118 s. + liitteet.

Stefan Rundström on käynyt crittään kiinnostavan ja vähälle huomiolle jääneen asian kimppeun. Hän kuvaa poikkeuksellisia journalistisia menetelmiä omien kokemustensa, lehdistöteorioiden ja 95 teemahaastattelun suomenruotsalaisen toimittajan näkökulmasta.

Muissa pohjoismaissa tällaiset asiat ovat kiinnostaneet tutkijoita ja kirjoittajia huomattavasti enemmän kuin Suomessa. Sopii toivoa, että ruotsinkielinen Rundström olisi jonkinlainen välittäjä ja edelläkävijä.

Jo alkusanoissa Rundström sanoo törmänneensä odottamattomaan ongelmaan: poikkeuksellisista journalistisista metodeista ei ole Suomen oloihin soveltuva kirjallisuutta. Tästä seuraa ongelma, johon kirjaa lukiessa törmää tuon tuosta. Mitä poikkeukselliset menetelmät ovat?

Rundström ei vastaa yksiselitteisesti. Useimmiten hän päätyy tarkoittamaan Günter Wallraffin nimeen liitettyä aineiston hankintakeinoja, kuten väärellä henkilöllisyydellä esiintymistä ja paljastavien tilanteiden provosoimista. Ruotsinkielisessä toimittajajangissa näyttää olevan